

A szó elszáll, az írás megmarad...*

„Visszament tehát a sátor bensejébe,
Íróeszközöket vett maga elébe,
Írt sokáig ottan, és megpecsételvén,
Íratát elrejté felső köntösébe.”
(Arany: Murány ostroma,
1. szakasz, 116. vsz.)

5. Íróeszközök. — A Közel-Kelet ősi népei nád íróvesszővel írtak a puha agyagtáblákra. A Görögországban és a Római Birodalomban használt fatáblácskákat viaszréteggel borították be, s ebbe vésték a betűket csont-, fa- vagy bronzvesszővel, amelynek neve ugyancsak nemzetközi műveltségyszóvá lett: *stilus* (< lat. *stilus* < gör. *στῦλος*) (GYÖRKÖSY—KAPITÁNYFFY—TEGYEY i. m. 987; TESz. 3: 602).

Egyiptomban az írástudók nádból (*Calamus* és *Arundo*) vagy a bambusz üreges ízkezeiből készítették tollaikat. Pennáját a másoló a középkorban is maga fabrikálta, eleinte nádszálból, később, a XIV. századtól fogva ludak szárnytollából. Bronzhegyű tollat elvéve az ókorban is használtak (Pompei romjai között találtak egyet, ezt ma a nápolyi múzeum őrzi), de a fémtoll véglegesen csak a XIX. században terjedt el. A miniatúrákat ecsettel festették, s a szövegek közti rajzokat ólompálcikával, szénnel és színes krétával díszítették. Maga a toll olcsó volt, ám hegyének bemetszése, bevágása nem kis ügyességet kívánt a scriptortól (JAKÓ ZSIGMOND—RADU MANOLESCU, A latin írás története. Bp., 1987. 58).

A kínai kalligráfusok kecses vonásokat húztak a papírra állatszörből készült ecsetjeikkel, s nyelvemlékeiket változatos módon hozták létre: a Sang-dinasztia (Kr. e. 1550—1050) alatt keletkezettek nefritkövel vagy bronz írőkéssel készültek, a Csou-dinasztia (Kr. e. XII. sz.—771) írnokai kihegyezett pálcikával agyag öntőformába írták szövegüket, majd bronzot öntöttek bele (CHENG-MEI: i. h. 41). A Csin-dinasztia (Kr. e. 221—207) megalapítója, Kína első császára Kr. e. 221-ben rendeletet adott ki nemcsak a kerek méretének és az utak szélességének szabályozásáról, hanem az írásrendszer egységesítéséről is. A kínai írás végleges formáját a Sui-to Tang-korban (618—907) nyerte el, azóta lényegében változatlan (CHENG-MEI: i. h. 44).

A rúnák létrehozója, a kés mágikus cselekmények nélkülözhetetlen eszköze, elkészítésének fázisait gondosan be kell tartani: legjobb, ha használója saját kezűleg állítja elő, s nem boltban vásárolja. A penge vasból vagy acélból legyen, a markolatot fából (lehetőleg vörösberkenyéből, mogyoróbokorból, illetve kőrishől), csontból, szaruból kell kifaragni. A kés egy láb hosszú, a pengéje öt, markolata pedig négy hüvelyk. A kelta hagyományban a rúnajelek vésésére használt kést *burin* nak nevezik, az óskandinávban pedig *ristir* nek. A Temzéből kihalászott, 700 tájéján készült késen 28 rúnából álló szöveget találtak (HUTTERER MIKLÓS, A germán nyelvek. Bp., 1986. 96—103). Ugyanakkor a sv. *runa* ma is gyakori jelentése '(kőbe vésett) sírfelirat' (LAKÓ i. m. 561; МИЛАНОВА i. m. 468). Mágikus célra Izlandban még a XVII. században is alkalmazták a rúnákat, de a boszorkányhit terjedése véget vetett a virágzásuknak: 1639-ben az egyházi és világi hatóságok egyaránt betiltották (BIEDERMANN, HANS, A mágikus művészetek zseblexikona. Az ókortól a 19. századig. Bp., 1989. 281—2; ELLIOTT, R. W. V., Runes. An Introduction. Manchester, 1959.; GRIMM, WILHELM CARL, Über deutsche Runen. Göttingen, 1821.;

* A dolgozat első részét l. MNy. 1998: 176—87.

HÖFLER, OTTO, Herkunft und Ausbreitung der Runen: Die Sprache, 1971. 134—56; JOBES, GERTRUDE, Dictionary of Mythology, Folklore and Symbols 1—2. New York, 1961. 2: 1354; MUSSET, L., Introduction à la runologie. Bibliothèque de philologie germanique XX. Paris, 1965.; PENNICK, NIGEL, Practical Magic in the Northern Tradition. London, 1989. 165—6; SIMEK, RUDOLF, Lexikon der germanischen Mythologie. Stuttgart, 1984. 333—5; WIRTH i. m. 433—4).

6. Írás és hiedelmek. — Az Észak-Itáliából származó skandináv rúnákat, a germán rovásírás sokszor talizmánként is használt emlékeit („gyökérbe rótt rúna rontástól óv meg!”) szintén festették, többnyire vörösre (ósv. *fa runar* ’rúnákat ír’ < *fa* ’színez, díszít’) (BUCK: i. h.; FÖLDES-PAPP i. m. 161—2; WIRTH: i. h.). Az óészaki hősi énekeket megörökítő, a IX. és XIII. század között Izlandon keletkezett, „kereszténységtől és lovagetikettől meg nem szelídített” (SZERB ANTAL, A világirodalom története. Bp., 1994. 170) „Edda” szerint a germán főisten, a varázslás és varázsszavak (galdur) atyja, Ódin jutott a rúnák birtokába; nyolc napon át függött az élet és tudás fáján akasztott emberként, magát önmagának fölládozva:

„Lelni fogsz rúnákra,
fejthető rovásjelekre,
faragott, erős jelekre,
varázserejűekre,
mind Fimbultul festése,
istenek műve,
mind vezér-isten véste...”
(Tandori Dezső fordítása)¹

Maga a *rúna* szó (germ. *runo < ieu. *reun) is a varázslattal függ össze, vö.: izl. *rún* ’rúna’ (БЕРКОВ i. m. 557), sv. *runa* ’rúna, varázsjel, bűvös jel, varázsenek’ (LAKÓ i. m.; МИЛАНОВА i. m. 468), d. *rune* ’rúna, ákombákom’ (*kan du tyde mine runer?* ’ki tudod silabizálni a macskakaparásomat?’) (МИЛАНОВА i. m. 560), gót *garuni* ’tanácskozás’, (FEIST, SIGMUND, Etymologisches Wörterbuch der gotischen Sprache. Halle a. S., 1909. 218), óang. *rún* ’titok, tanács, rúna, írás’ (OED 8: 910), *roun* ’varázsmondás, titok, rúna, írás, könyv, levél, tanács’ (OED: i. h.), *geruna* ’tanácsadó’, ang. (régies) *round* ’súg’ (PFEIFER i. m. 1091), ném. *raunen* ’titokban megsúg’ (HALÁSZ i. m. 2: 1579; PFEIFER: i. h.), óír *rún* ’titok’, velszi *rhin* ’titok, varázslat’. A rúnanevek szintén mágikus vonatkozásúak. Az áldás- és átokformulák fokozottabban hatottak, ha botba karcolták őket, s ezáltal szinte a végtelenségig kifejthették a hatásukat. Az Edda szépen megőrizte a különböző rendeltetésű rúnák nevét: óizl. *hugrúnar* ~ sv. *segerrunor* ’győzelemrúnák’ („Győzelem rúnáját ismerd, ha győzni indulsz”, 254), óizl. *olrúnar* ~ sv. *ölrunor* ’sörrúnák’ („megkíván más asszonya, akinek ellenállnál, ezt vájd ivóedényedre”, i. h.), óizl. *brimrúnar* ~ sv. *bränningsrunor* ’hullámrúnák’ („hadd óvj vitorlás-lovakat vadúl hánytorgó tengeren”, 255), óizl. *limrúnar* ~ sv. *kvistrunor* ’ág-bog rúnák’ („általuk javasember légy, sebeket serényen ápolj”, i. h.), óizl. *málrúnar* ~ sv. *málrúnor* ’beszédrúnák’, („Beszéd-rúnákat ismerj, így nem érhet bántalom szertelen szavakért”, i. h.) (Edda Sæmundar: <http://www.lysator.liu.se/runeberg/eddan/se-21.htm>).

¹ Edda. Óészaki mitológikus és hősi énekek. Bp., 1985. 54—5.

Az indoeurópai népek hiedelmeiben kiemelkedő szerep jutott a kockavetésnek. A keleti szlávok is gyakran éltek vele, s ha valamilyen életbevágó dologban nem tudtak határozni, hozzá fordultak, amint azt a Szadkóról szóló óoroszlósi ének is tanúsítja:

„А й возьмите-тко уж как делайте
А й да жеребья да себе волжаны,
А й как всяк свои имена вы пишете на жеребьи,
А спущайте жеребья на синё морё;
А я сделаю себе-то жеребей на красное-то на золото.
А й как спустим жеребья топерь мы на синё морё —
А й как чей у нас жеребей топерь да ко дну пойдёт,
А тому идти как у нас да в синё морё.”²

„Messetek-szeljetek egy gyöngyvessző-ágot,
gyöngyvessző-fából ki-ki magának kockát faragjon,
rója reá ki-ki becsületes nevét,
aj, vesse a kockát vad hullámok közzé;
én meg faragok kockát magamnak veres aranyból,
aj, bevetem azt is vad hullámok közzé.
Amékünk kockája elébb lesüllyed zúgó vizi mélybe,
az szálljon közülünk zúgó vizi mélybe.”

(Rab Zsuzsa fordítása)³

A sorsvetés sikertelensége miatt a későbbiekben Szadko és társai tölgyfából meg hársból is kénytelenek voltak kockát faragni, s megismételni az egész eljárást (már csak a mesebeli hármasszám kedvéért is).

A litvánok speciális rovátkákkal ellátott fakockákból is jósoltak, emléküket a következőképpen örökíti meg Maeletius 1563-ban: „Adhaec eedem gentes habent inter se sortilegos, qui lingua Rutenica (scil. Pruthenica) Burty uocantur, qui Potrimum inuocantes caeram in aquam fundunt, atque ex signis siue imaginibus inter fundendum figuratis, pronunciant, ac uaticinantur, de quibuscunque rebus interrogati fuerint” („Azonfelül ugyane népek között vannak jóvendőmondók is, kiket rutén — azaz porosz — nyelven burtynak neveznek, akik Potrimum⁴ segítségül híva viaszt öntenek a vízbe, és az öntés közben létrejött alakzatokból vagy képekből hírül adják, azaz megjóvendölik, bármilyen dologról kérdezik őket.”) (ТОПОРОВ i. m. 1: 266).

A litvánban ugyancsak megtalálható ez a szótó: *būrtininkas* 'varázsló, boszorkánymester, kártyavető' (KURSCHAT i. m. 1: 360) *būrtas* 'sorsjáték' (KURSCHAT i. m. 1: 359), *burtai* 'sors, varázsló' (KURSCHAT: i. h.), *būrti* 'sorsol, varázsol' (KURSCHAT: i. h.), *būrta* 'kocka(játék)' (KURSCHAT: i. h.), *būrimas* 'jóslás' (KURSCHAT i. m. 1: 357); a lett *burts* jelentése azonban már 'betű' (SABALIAUSKAS, ALGIRDAS, Iš kur jie? Pasakojimas apie žodžių kilmę. Vilnius, 1994. 53—4). Mikolajus Daukša (1527/1536 k.—1613), a litván írásbeliség egyik megteremtője így figyelmeztet minket: „Netikėkime žynavimump, žolinėjimump, burtump, velniump, praktikoriump” („Ne higgyetek a vajákosságban, a füvekben, a varázslásban, az ördögökben, a varázslókban”) (SABALIAUSKAS i. m. 54).

² Путилов, Б.: Русская народная поэзия. Эпическая поэзия. Ленинград, 1984. 127—8.

³ Rab Zsuzsa: Varázslók, szentek, vitézek. Ó-orosz népi énekek. Bp., 1967. 87.

⁴ A folyók és források istene a porosz mitológiában.

Tacitus (52—117) a következőképpen írja le a germán jóslási szokásokat „Germania” című munkájában: „Auspicia sortesque ut qui maxime observant. Sortium consuetudo simplex. Virgam frugiferae arbori decisam in surculos amputant eosque notis quibusdam discretos super candidam vestem temere ac fortuito spargunt. Mox, si publice consultetur, sacerdos civitatis, sin privatim, ipse pater familiae precatus deos caelumque suspiciens ter singulos tollit, sublatis secundum impressam ante notam interpretatur. Si prohibuerunt, nulla de eadem re in eundem diem consultatio; sin permissum, auspicio adhuc fides exigitur” („Az előjeleket és jóslatokat a legnagyobb mértékben figyelemre méltatják. A jóslatkérés gyakorlata egyszerű. Egy gyümölcsstermő fáról levágott ágat vesszőkre hasogatnak, a vesszőket bizonyos jelekkel megkülönböztetvén, vaktában és taláalomra egy fehér vászondarabra szórják. Ezután, ha közügyben kérnek tanácsot, a törzs papja, ha pedig magánügyben, maga a családfő imádkozik az istenekhez s az égre tekintve háromszor vesz fel egyet-egyét, majd a felvett vesszőket az előzőleg beléjük vésett jel szerint értelmezi. Ha a jelek tiltást fejeznek ki, abban az ügyben aznap már nem kérnek jóslatot, ám ha engedélyt, akkor még az előjelektől is hitelesítést várnak.”) (TACITUS, MARCUS CLAUDIUS, Germánia. Ford. Borzsák István: Tacitus összes művei 1—2. Bp., 1970. 1: 45).

Az írás Kínában is összekapcsolódott a természetfölöttivel. A kagylókon és csontokon megőrződött írásjeleket okkerral vagy cinóberrel dörzsölték be; ez a két szín igen gyakran előfordul történelem előtti rituálékban, egyebek között temetéseken. Az okker a barlangfestmények alapanyaga, általában a vért, az életet jelképezte. Egyes kutatók a menstruációt érintő tabuval hozzák összefüggésbe (LEROI-GOURHAN, ANDRÉ, Az őstörténet kultuszai. Bp., 1985. 65—8). „A holttestek okkerporral történő behintése időben és térben Csou-kou-tientől Európa nyugati partvidékéig, Afrikában egészen a Jóreménység-fokig, Ausztráliáig, Tasmániáig, Amerikában pedig a Tűzföldig általánosan elterjedt” (ELIADE i. m. 16). Kína délkeleti partvidékén a Fehér Tigris nevű csillaggal találkozni halált jelent, ugyanakkor az Egyszarvú szerencsét hoz. Éppen ezért fontosabb ünnepeken — nászágy felállításakor vagy házépítéskor — a Fehér Tigris kerülendő. Ez könnyűszerrel elérhető, ha fekete tintával piros papírra ráírjuk, hogy „Itt az Egyszarvú”. Ettől a Fehér Tigris azon nyomban megfutamodik.

Az írott jelek természetfölötti hatalmába vetett hit a Távols-Keleten a taoizmus kialakulásának idejére tehető. A VI. század előtt készült „Taj-ping-csing” tanácsa szerint a varázsszöveggel ellátott talizmánt a beteg testrészeire kell irányítani, s a nyavalya elmúlik. Kiejteni azonban a szöveget maguknak a szerzeteseknek sem szabad. Ma Tajvanon általában cinóberrel vagy csirkevérrel írják az amuletteket. Fontos szerep jut a taoista tanításban a révületben papírra vetett szövegeknek is. A földi halandók számára megfelfejtethetetlen mennyei üzenetek jelentése az extázisban lévő előtt megvilágosodik. Taoista jövendőmondók taláalomra kiválasztott szavakból jósolnak, de a páciensnek nem kell föltétlenül írástudónak lennie. A jósök napjainkban is praktizálnak Tajvanban, Hongkongban és Szingapúrban (CHENG-MEI: i. h. 49—50).

7. Mit rejt az *ír* ige? — A ’rajzol, fest, vonalat karcol’ jelentésben gyökerezdik török eredetű igénk, az *ír*, a régi magyar rovásírás emléke (BÁRCZI, Szók. 48, 51, Török jövevényszavaink legrégebbi rétegének kérdéséhez: I. OK. 1952: 1—4, MNyT.; K. PALLÓ MARGIT, Régi török eredetű igéink: SUA, Supplementum 1. 1982: 111—3; LIGETI, TörKap. 261—3). Az osztjákok ezt a szót az írás fába vagy kőbe vésésének kifejezéseként tanulták és őrizték meg (O. *rōyattā*, V. *royāmta* ’kivág, farag, vés, átlukaszt’ — TESz. 3: 426), a cseremisiz KH. *rō-ēm* ugyancsak ’ver, üt, vág, vés’ (TESz.: i. h.), a magyarban viszont csupán az átadó török nyelvvel megegyező jelentés található

meg (1372 u.: „kýnek ebellew hazaban meg ýrtakuala fzent ferenczet” — JókK. 66), mivel itt a vésett írás jelölésére létezett az ősi finnugor *ró* ige.

Ír szavunk ’vés, fest, rajzol’ jelentése felbukkan középkori hivatalos okiratainkban. A kolozsvári szabó céh egyik levelében (1664) olvashatjuk a következőket: „Vagyon az Céhnek égy kis arany gyüreje mellyen *irva* vagyon: Vergisz mein nicht” (SzT. 5: 750); Kolozsvár városának törvénykezési jegyzőkönyveiben (1582) ez áll: „Ez Kassay Kalmar Thamasne Borbara azzon... az hona alol veon egy keonyweth eleo... eo maga forgatthya vala kezebe Es kepek valanak *Irwa* benne, hol kiraly kepe hol eordeog kep, hol zerenchye kereke, es kileomb kwleomb fele kepek” (SzT. i. h.). Egy ugyancsak kolozsvári számadáskönyvből (1595) való az alábbi részlet: „Az varos egyyk Dobyara Biro W. *iratta* az Waros Cimeret: Fizettem kepiro Jakabnak tole hogy Olaios festekkel *irtta* az eső ellen” (SzT. i. h.). „Csudálkozva néztünk Kolozsvárott a közép utczában hogy mondották, hogy vendégfogadó, azon egy nagy szakács vala *leirva* késsel a tűzhely és *írott* fazakak előtt” olvashatjuk Apor Péter „Metamorphosis Transylvaniae” című munkájában (1736) (SzT. 7: 960). *Írott deszká*-nak nevezték Erdélyben a festett mennyezetkazzát (1594: SzT. 7: 778), s *írott papi kép*-nek a szentképet (1784: SzT. i. h.). A ’vés’ jelentés ugyancsak megőrződött egyes emlékekben: *Az írott kőnél* (1754: SzT. i. h.).

E régi nyelvhasználatot mutatja az imént idézett, már elavult *képiró* ’festő’ szavunk, mely népköltészetünkben gyakori: „Mondd meg hát, miképpen fesse *képiró* a koporsót?” (ÚMTsz. 3: 208; HORGER, MSzav. 101). Arany is használja a „Toldi”-ban (IV. ének, 17. vsz.):

„Hallgatott sokáig s majd elfakadt sírva,
Bocskorára körmével keresztet *irva*.”

Petőfi „Kutyakaparó”-jában a csárda fala „korommal *irt* furcsa figurákkal Van tele firkálva” (8. vsz.). *Aki képiróságot akar tanulni, nem megy kovácshoz*, azaz ’finomságot csak finom emberektől tanulhatunk’, tartja a régi mondás (MARGALITS, Közm. 428). A fényképészt régen *fényíró*-nak is nevezték.

A török *yaz-* ’ír’ és *yir-* ’vág’ (ALDERSON, A. D.—IZ, FAHIR, The Oxford Turkish—English Dictionary. Oxford, 1985. 506, 512; DE MEYNARD, BARBIER A. C., Dictionnaire Turc—Français 1., Paris, 1881. 356; МУСТАФАЕВ, Э. М.-Э.—СТАРОСТОВ, Ё. Н. ред., Турецко—русский словарь, Москва, 1977. 919, 928; STEUERWALD, KARL, Türkisch—deutsches Wörterbuch, Wiesbaden, 1972. 1017, 1029; ВАНЧЕВ, Н.—ГЪЛЪБ Г. et al., Турско—български речник. София, 1952. 625) szintén egy töről fakad, s ide tartozik az *ir-* ’rovást farag, vés’ ige is (BODROGLIGETI, ANDRÁS, Early Turkish Terms Connected with Book and Writing: AOr. 18: 93—117), amely megtalálható egyes szibériai török nyelvekben (barabara, teleut), a tatárban, baskírban (*iri-*) és innen jövevényként a csuvasban (*ira-*) is. Belőle képződött a tör. *irq* ’jóslás’ szó is, amelynek eredeti jelentése ’jóslásokat tartalmazó rovások, rajzok’. *İrq bitig* a ’jóskönyv’ (RÓNA-TAS ANDRÁS, A magyar írásbeliség török eredetéhez — *ír* és *betű* szavaink etimológiája: Rovásírás a Kárpát-medencében. Szerk. SÁNDOR KLÁRA. Szeged, 1992. 9—14).

A húst, szalonnát, halat vagy kenyeret *be-* vagy *megirdalják, irdolják* (OrmSz. 254, ÚMTsz. 1: 388; 2: 1095; 3: 1102), sűrű, egymás mellett futó vonalakban bevagdossák, hogy ropogósabbra süljön. Az orosz nyelvjárásokban a *карбовать* ige jelentése ugyanez (ФИЛИН i. m. 13: 81), *карбовка* pedig a ’beirdalás, beirdalt hal’ (ФИЛИН i. m. 13: 82). Az *irdal* igének ’vagdal, kaszabol’ jelentése is megőrződött a nyelvjárásokban: „Mikor a Tátosok kargyukat összeütik, akkó zöng az ég, ijenkó *irdajják* egymást” (ÚMTsz. 2: 1095). Az *irdatlan* némely vidékeken ’faragatlan’-t jelent (ÚMTsz. i. h.). Sok helyütt fanyelű hegyes vassal egy-egy vonalban kiszúrnak a kukoricát a kukoricafejről, hogy kézzel

könnyebben lehessen morzsolni, azaz *irkálják* (OrmSz. 254). Az e célra használt fanyelű eszköz neve *irkáló* vagy *irdaló* (OrmSz.: i. h., ÚMTsz.: i. h.). *Irdas* a rovátkolt szélű cserépfazék vagy barázdás felület neve (ÚMTsz.: i. h.). A székely kapu mintázatának készítéséhez használatos az *íróvéső* (ÚMTsz. 2: 1099).

Hasonló képzésű a szláv szó is: or. *писать* 'ír, fest' (HADROVICS—GÁLDI i. h.), óor. *писецъ* 'írnok, fordító' (СРЕЗНЕВСКИЙ, ИЗМАИЛ ИВАНОВИЧ, Словарь древнерусского языка 2/2. Санктпетербург, 1893. 2: 939. hasáb), *писатель* 'festő' (СРЕЗНЕВСКИЙ 2: 935. hasáb), or. (régies) *письмо* 'festői ábrázolás, faragás' (СРЕЗНЕВСКИЙ i. m. 2: 940. hasáb), *живописецъ* 'festő' (HADROVICS—GÁLDI i. m. 1: 430), *живопись* 'festészet' (HADROVICS—GÁLDI: i. h.), *расписать* 'kifest, kiszínez' (HADROVICS—GÁLDI i. m. 2: 427—8), *роспись* 'festés, falfestmény, freskó' (HADROVICS—GÁLDI i. m. 2: 481), szbhv. *писати* 'ír, rajzol, fest' (KOVÁCS i. m. 2: 448), *писати иконе* 'szentképet fest' (KOVÁCS i. m. 2: 447), *писање* 'írás, festés, rajzolás', *писана крава* 'tarka tehén' (KOVÁCS: i. h.), *писана кокош(ка)* 'kendermagos tyúk' (KOVÁCS: i. h.). A tojásszimbolika világszerte elterjedt, a különféle színű és mintázatú tojások — az újjászületés, teremtés, örökkévalóság, termékenység jelképei — megtalálhatók egyebek között az egyiptomiaknál, a perzsáknál, az indusoknál, a japánoknál, a kínaiaknál. Etruszk és korai keresztény sírokban a régészek tojáshéjakat is találtak. Régi elképzelés szerint a tojás héja az Ó-, a belseje pedig az Újszövetséget jelképezi.

A Kalevala szerint a világ egy réce hét tojásából keletkezett:

„Munat vierähti vetehen, meren aaltohon ajaikse;
Karskahti munat muruiksi, katkieli kappaleiksi.
Ei munat mutahan joua, siepalehet veen sekahan.
Muuttuivat murut hyviksi, kappalehet kaunoisiksi:
Munasen alainen puoli alaiseksi maaemäksi,
Munasen yläinen puoli ylaiseksi taivahaksi;
Yläpuoli ruskeaista päivöseksi paistamahan,
Yläpuoli valkeaista, se kuuksi kumottamahan;
Mi munassa kirjavaista, ne tähiksi taivahalle,
Mi munassa mustukaista, nepä ilman pilvilöiksi.”⁵

„... tengerbe gurult a tojás, mind a hét a habba hullott,
széttörött a sziklaszirten, zátonyon zúzódott széjjel.

Nem vezett a vízbe mégsem, semmi sem süllyedt a sárba,
megmaradt minden darabja, széppé vált minden szilánkja!
Tojáshéj alsó feléből idelent az anyaföld lett,
tojáshéj felső feléből magos mennybolt lett odafent,
sárgájából a tojásnak sziporkázó nap született,
fehérjéből a tojásnak halavány hold keletkezett,
tojás tarka foltjaiból csupa csillag lett az égen,
tojás fekete foltjából felleg lett a levegőben.”

(Rác István fordítása)⁶

⁵ Kalevala. Helsingissä, 1924¹⁶, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 4.

⁶ Kalevala. Bp., 1980. 8—9.

A magyar nép is varázserőt tulajdonít a tojásnak: a háztetőn átdobva hatásos vilámcsapás vagy tűz elhárítására, a mosdóvízbe tett hímes tojástól egész évben szép és egészséges lesz az, aki benne megfürdik, továbbá ellenszere a szemmel verésnek is. Húsvétkor a tápai gyermek legelőször a keresztanyjához megy, akitől szép, nem szeplős

tojást kap: „Ilyen szép lögyél, ilyen fehér lögyél, ilyen kerek lögyél, mint ez a tojás!” A Balkánon a szántó vagy szőlő földjébe tojást temetnek, hogy megóvják a jégveréstől. (BÁLINT SÁNDOR, Karácsony, húsvét, pünkösöd. Bp., 1989. 302—7; HOLE, CHRISTINA, A Dictionary of British Folk Customs. London, Glasgow, etc. 1976. 90—3; HOPPÁL MIHÁLY és mások, Jelképtár. Bp., 1990. 221—2; MONORINÉ ROHLIK ERZSÉBET, A varázserőjű hímes tojás. H. n. 1990. 58—79; ЦЕГЕЛЬСКА, ОЛЕКСАНДРА, Космацькі писанки: Народна творчість та етнографія, 1967/2: 52—7.).

Más nyelvekben is megmaradtak nyomai: or. (nyelvjárási) *писанка* (Филин i. m. 17: 44), szbhv. *писаница* (KOVÁCS: i. h.), rom. *ou scris* (< *scrie* 'ír') 'írott tojás' (BAKOS, 671; KELEMEN i. m. 2: 476). Vidéken a hímes tojást mindmáig *írott*, *írósos*, *írózott* vagy *íratos tojás*nak mondják (ÚMTsz. 3: 1095, 1098). A mintával díszített gyűrű is *írottas* (ÚMTsz. 3: 1098—9). Az arasznyi hosszú, végén egy kis csővel megtöltött pálca, amelyet viaszba mártva a mintát a húsvéti tojásra felviszik, az *írókés* (ÚMTsz. 3: 1098). Székelyföldön „*beírják* a tojást, aztán felfőzik... az ily epekedő szerelmes tojás *írasi* műtétet nem egyszer kíséri... ének” írja Orbán Balázs Székelyföldről szóló híres munkájában (A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismeai szempontból. 6. Bp., 1873. 146). Egy húsvéti rigmus szerint „Nagypénteken sokat sirtak, Sok hímes tojást *megírtak*” (ÚMTsz. 3: 1102). A cserépedényt virágokkal díszítik, *beírják* (ÚMTsz. 1: 387). A húsvéti tojás díszítésére használt *gicő*, másképpen *íróka* (pálcikára erősített, esetleg ecsetben végződő fémdarabka) készítését így adja elő Prasch Albin, 4. osztályos polgári iskolai tanuló: „A gicőt vékon plébü vagy piparézbü köll csinányi ezt vastag töre rátekernyi aztá egy hasétot fába bele köll csinányi evve köll ráirnya a tojásra a virágokat” (ÚMTsz. 2: 641). Az íróasszony által rendszerint egyszínű fonállal készített kacskarिंगós, virágokat ábrázoló mintákkal díszített hímzés neve *írósos hímzés* (ÚMTsz. 2: 1095). A rét vagy mező jelzőjeként megőrződött *íratos* melléknév is tulajdonképp 'tarka, díszes, hímes': „Virágzó pompája *íratos* mezőnek” (Arany: A pusztai füz, 4. vsz.) (HORGER i. m.). S egy másik szép példa népköltészetünkben:

„Cserepes ház, zsöndőjös [zsendelyes] a pajta,
Szép *íratos* festött járom rajta.”

(ÉrtSz. 3: 531)

Balladánk is tanúsítja az *ír* 'díszít' jelentését: „Neked adom, neked, *írott* [= díszes] palotámat” (ÚMTsz. 2: 1098). A guzsaly, rokka, egy öles hosszú pálca, melyet szeretője számára apró vésetekkel szépen kicirádáz, *megír* (ÚMTsz. 3: 1102) a székely legény:

„*Megírták* a guzsalyomat,
Tilij, tulaj, rátom,
Felvehetik az orsómat
Me't én ki nem vá'tom.”⁷

⁷ Magyar népköltési gyűjtemény. Új folyam 1. Pest, 1872. 278.

Erdélyi János gyűjtéséből (Népdalok és mondák 1. Pest, 1846. 319) származik az alábbi dal:

„N. N. István kincsem,
Írj guzsalyat nekem.
Írnék biz én kincsem,
De nincs író késem.”

A keleti török nyelvekben a *bit-* a legelterjedtebb szó az írásra, de emellett előfordulnak más igék is: tör. *yaz-* 'ír (folyékony anyaggal), rajzol (írott díszítést)'; az óoszmánli epika nyelvében szinte kizárólag 'díszít, rajzol' értelemben használatos — elterjedése követi az iszlám terjedését, s hiányzik ott, ahová az iszlám nem jutott el (НАДЕЛЯЕВ, В. М. et al., Древнетюркский словарь. Москва, 1969. 103—4). Az ugyancsak tör. *çiz-* 'ír' jelentése 'vonalat húz': *aq taş alip jer çizip* 'fogva a fehér követ, [mágikus ábrát] rajzolt [vele] a földre' (ALDERSON i. m. 114; НАДЕЛЯЕВ, 147).

(Ide kívánczok egy személyes élményem is. 1993. július 22-én Debrecenből utaztam Budapestre. A vonaton egy kedves pár keresztgyermekét vitte nyaralni. Lacika hamar összebarátkozott útítársaival. Rajzolásra is sor került. — *Írj* nekem török basát! — szólalt meg, kezembe nyomva a golyóstollat, nem sejtve, hogy ősei nyelvhasználatát teremti újjá.)

8. Kinek mi van a rovásán? — Ősi finnugor örökségünk a *ró* ige (MSzFgrE. 3: 533—4; UEW. 425), melyet a XV. századi nyelvemlékeink már ismernek („Hogý az azzonyok iobagyt meg ne *rojÿak* orzag kewzybe.” — TESz. 3: 426), szintén ebbe a körbe tartozik. Európa-szerte évszázadokon át — egyes vidékeken még a múlt században is — használatban volt a rovásbot vagy -pálca, a számvitel eszköze. Az adók kivetése, behajtása, törlése a beléjük vésett jegyek segítségével történt. Magyarországon a XVII. századig minden adóköteles jobbágnak egy-egy rovásfára rótták fel a tartozását (vö.: a szlengben előforduló *ráfárag* 'ráfizet, pórul jár' jelentéssel, mely ugyancsak ide vezethető vissza). A hosszában kettévágott pálcának mindkét felébe azonos számú, 3—5 cm hosszú rovást vésték: egyiket a hitelező, másikat az adós tartotta magánál. Miután az adósságot törlesztették, a rovást lefaragták, azaz *lerótták*. *Rovás*-nak nevezték azokat a négyszögletű fadarabkákat is, amelyekre az adószedők a bíró jelenlétében *rovat*-okba foglalták a kivetéseket. Végső formájában a *rovás* az egy portára jutó adótétel neve, amelyet a XVI—XVII. századi országgyűléseken minden alkalommal újra megállapítottak. A XVIII. századtól a nemesi vármegye határozta meg, hogy területén mi számított egy rovásnak. E rendszer(telenség) azonban aránytalanságokat szült, ezért 1772-ben Mária Terézia egységesítette az egy rovást képező tételeket (BÁN PÉTER, Magyar történelmi fogalomtár 1—2. Bp., 1989. 1: 169—70, 231—2; 2: 147—8; CzF., 569—70. hasáb; KULUNDŽIĆ i. m. 77—89; MENNINGER: i. m. 223—48; ORTUTAY GYULA főszerk., Magyar Néprajzi Lexikon 1—5. Bp., 1977—82. 4: 375—6; TOLNAI VILMOS, Régi dolgok új kiadásban: MNy. 7: 328—31). PÁZMÁNY még teljes alakjában használja a kifejezést: „Jer, *rójuk le a rovásrul* adósságunkat” (KERTÉSZ, Szok. 164). A rovás Árpád-kori elterjedtségének közvetett bizonyítéka, hogy az egyházi tizedkerületek neve latinul *cultellus* 'késecske' volt (HARMATTA JÁNOS szerk. bizottság elnöke, A magyarországi középkori latinság szótára – Lexicon Latinitatis Medii Aevi Hungariae. 1—3. Bp., 1987—92. 2: 433), nyilván a rovásnál használt eszközről (ORTUTAY 4: 175). A rovást a középkori latinságban leginkább *dicá*-nak (magyarosan írva *diká*-nak) vagy *dicalis adó*-nak nevezik. Ez eleinte a kapuadó, majd a XVI. századtól kezdve az azt magába olvasztó hadiadó neve (BÁN i. m. 1: 86). Ebből származik számos kifejezés: *dicare* 'adót kivet' (HARMATTA i. m. 3: 130—1), *dicatio*

'adókirovás, adózás, adóbecslés' (HARMATTA i. m. 3: 130), *dicator* 'rovó, adókirovó, adószedő' (HARMATTA: i. h.), *dicatura, dicatus* 'adókirovás, adófizetés' (HARMATTA: i. h.).

Zürjén nyelvrokainak a 60-as évek elején is a rovásnaptár alapján követték az idő múlását (STIPA, G. J., *Zum Kulturbereich der syrjänischen Kerbkalender*: FUF. 36: 181—207).

A rovásnak a művelődéstörténetben játszott alapvető szerepét bizonyítja számos szólásmondásunk is: akinek *sok van a rovásán*, az 'sokkal tartozik, sok hiba vagy bűn terheli' (MARGALITS i. m. 638; O. NAGY GÁBOR, *Magyar szólások és közmondások*. Bp., 1976. 582; TOLNAI i. m. 330), másképpen *rovatos* vagy *rovott ember* (HERMAN, Pászt. 132; KERTÉSZ, Szok. 163—7; MTsz. 2: 314); *rovásra költ* 'vkinek a számlájára, hitelbe költ' (TOLNAI: i. h.), *rovásra hazudik* 'felelőtlenül hazudozik' (KERTÉSZ, Szok. 164; O. NAGY i. m. 582; TOLNAI: i. h.), *elvesztette a rovást* 'terhes asszony rosszul számította ki gyermeke születésének időpontját, eltévesztette valaminek a rendjét' (O. NAGY: i. h.), *lerótták a rovást* 'veréssel megtoroltak valamit valakin' (O. NAGY: i. h.), *akasztófán rótták le a rovást* 'bűneiért felakasztották', *mutatja a rovást (pedig nem tartozom neki)* 'úgy nevet, hogy szinte az egész fogsora kilátszik' (O. NAGY i. m. 583), *dögrováson van* 'rosszul érzi magát, a végét járja' (a pásztor a pusztuló vagy már elesett jószágot külön rovásfán, a dögrováson jelöli meg, hogy számot adhasson róla) (KERTÉSZ, Szok. 164; O. NAGY i. m. 150; TOLNAI: i. h.). „A dögrovás főnév fogalma már elavult. Ugyanakkor a *rovás* szó minden jelentésében él; a *dögrováson* pedig határozószóként használatos” (TÓTH IMRE, *Ipoly menti palóc tájszótár*. Bp., 1987. 77). A *rója a falut* 'járja a falut' eredeti jelentése: bejárja, hogy portánként felrója az esedékes adó mennyiségét (KERTÉSZ i. m. 59). A kifejezés megtalálható a franciában is: *tailler le peuple: le soumettre à l'impôt de la taille* 'rója a népet: rovásadót vet ki rá' (KERTÉSZ, Szok. 166). Kolozsvárt szokásos szólásforma a *sokat róvta a házunkat* 'sokat járt a házunkhoz' (KERTÉSZ, Szok. 165—6). *Rovatlan falu* az a község, ahol egyetlen vagyonos jobbágy sem lakik (KERTÉSZ, Szok. 165); *rovott múltú* 'büntetett előéletű', *ródd az orrodra!* 'jól jegyezd meg!' vagy 'ezért még lakolni fogsz!' (vö.: or. *zarybume eto cebe na nosy!* 'uaz' és m. *vésse a füle mögé!*) (HADROVICS—GÁLDI i. m. 1: 497; O. NAGY i. m. 521), *lerója a tartozást* 'ki egyenlíti, megfizeti' (TOLNAI: i. h.), *megró valakit* 'fennhangon elítél, megszid'.

Herman Ottó a pásztorok nyelvkincsével foglalkozó munkájában (*A magyar pásztorok nyelvkincse*. Bp., 1914. 128) idézi e duhaj nótát:

„Korcsmárosné bort ide a kupámba,
Hadd igyék a szegény legény bújában.
Róvja fel a rézfokosa nyelére:
Hány itze bor fogyott el már kedvembe.”

Petőfi „Lehel vezér” című versében (6. vsz.) az idő könyörtelen múlására használja a következő találó hasonlatot:

„Száz esztendő szép szám, pedig már azóta
Az idő a földre azt kilencszer *róttá*.”

Régi területmértékünk a *rovás*, amelyet a Jászságban használtak két művelési ágban: a szántó nagysága 10 440 (3,75 ha), a rété 4 320 nöl-nek (1,55 ha) felelt meg. Noha BOGDÁN szerint „nevének és magának a mértéknek a kialakulása ismeretlen”, az elnevezés valószínűleg a 'barázdát ró' kifejezésből származik (BOGDÁN ISTVÁN, *Régi magyar mértékek*. Bp., 1987. 77). Az írás hasonlatos tehát a szántóvető tevékenységéhez, innen

betűvetés 'írás' szavunk. Hasonló szemléletet tükröz az ukr. *жерцеб* (КИРИЧЕНКО i. m. 2: 193), az or. (nyelvjárási) *жерцебье, жеребуи* 'parcella' (ФИЛИН i. m. 9: 135) és a régies le. *žreb, žrzeb* 'rovás, területmérték' (КИРИЧЕНКО: i. h.) szó is. Napjainkban a faműve-
sek az egymás tetején merőleges vagy ferde szögben fekvő gerendák kötésmódjait neve-
zik *rovásnak* (SZATYOR i. m. 83). Az Alföld egyes vidékein nyolc hold szántóföldet hív-
tak *egy rovasos földnek*, ugyanis eredetileg ekkora darab föld után kellett már rovasadót
fizetni (KERTÉSZ, Szok. 166). Másik művelődéstörténeti párhuzam: a rómaiak „az albér-
lőktől (*pecarii*), a kik csordajárásnak használták a legelőt, bizonyos adót (*scriptura*) szed-
tek. Erről nevezik a legelőnek való földet *ager scripturariusnak* is” (PECZ i. m. 3: 382).

A *ró* igéből képezhető főnév kétféle alakban fordul elő: *rovás* és *ravás*, jelenthette a régiségben az 'adó'-t és a 'jegyzék'-et (CzF. 5: 613—4. hasáb). *Rovó* vagy *ravó* volt az adószedő (KERTÉSZ: i. h.); gyerekkoromban az iskolában *rovót* kapni nem tartozott a legdicsőbb dolgok közé... Herman Ottó imént említett munkájában panaszolta, hogy a moldvai csángó neve, a *ro(v)ó* már csak elvétve hallható. A kádárok gyaluszerű vájó eszközük kését nevezik így. *Ravatal* szavunk *rovatal*-ként is él a nyelvjárásokban (CzF. 5: 614. hasáb; HORGER i. m. 144—5; KERTÉSZ: i. h.). Ez utóbbi már nem 'vés, metsz, karcol' jelentésű, hanem 'vág, fából összeállít, ácsol', akárcsak származékaiban: *elródal* 'feldarabol' (UMTSz. 2: 147; SzT. 2: 1161), *ródal* 'fejszével róva vagdal' (MTsz. 2: 302), *elró* 'fejszével róva kettévág (fatörzset)' (MTsz. i. h.), *összeró* 'összeilleszt' (MTsz. i. h.), *rótat* 'összeró (asztalt, kútkávát, koporsót)' (MTsz. 2: 314), *beró* 'véséssel beilleszt, bevágással megjegyéz'. Csíkban *rovatal* a neve a pótagónak (KERTÉSZ: i. h.; SÁNDOR MIHÁLYNÉ NAGY GABRIELLA: Székely tájszavak. Bp., 1993. 70), a régiségben *rótoknak* is hívták a rovaspálcát (NySz. 2: 1444. hasáb). A *rovásol* jelentése Kiskanizsán 'feljegyez, ajándékot szed': „Régen a pásztorok pünkösdi napján házról házra járva *felróták* a kihajtott állatok számát, s ekkor ajándékot is (tojást, zsírt) kaptak. Ma is megmaradt ebből a szokásból az ajándék begyűjtése”: „Illenko szoktak *rovásónyi* a pásztorok, pünkösztko” (MARKÓ IMRE LEHEL, Kiskanizsai szótár. Bp., 1981. 220); ugyanez a szó az Ipoly menti palóc nyelvjárásban 'fára rovasással feljegyez' (TÓTH i. m. 232). Valaha *rovár*-nak nevezték a jegyzőt (CzF. i. m. 613. hasáb).

A közös műveltségi viszonyokból hasonló kifejezések sarjadtak Európa más népeinél is. A középkori latinságban (*taliare* 'ró, vés' >) *tal(l)ia, taleae* 'rovás, adó' (KERTÉSZ i. m. 59). E szó megtalálható a következő nyelvekben: ol. *taglia* 'hadisarc, váltságdíj, vérdíj' (HERCZEG i. m. 2: 1461), ófr. és fr. *taille* 'rovaspálca, rovas, adó' (ECKHARDT i. m. 1814; KERTÉSZ i. m. 59; TOBLER-LOMMATZSCH, Altfranzösisches Wörterbuch, Bd. 10. Wiesbaden, 1976. 38), sp. *taja* 'bevágás, rovas' (DOROGMAN i. m. 785; GÁLDI 1982. 760), *tarja* 'rovásbot' (*entallar* 'vés, farag'), katalán *tall* 'bevágás, faragás' (FALUBA i. m. 562) és *talla* 'metszés, faragás, vágás' (FALUBA: i. h.), port. *talha* 'rovás, vágás, faragás, tartozás' (AZEVEDO i. m. 1298; KIRÁLY i. m. 652), ang. *tally* 'rovásfa' (OED 11: 60—2), *tall(i)age* 'a normann és korai Angevin uralkodók (1154—1399) által a városokra és nemesi koronauradalmakra kivetett adó' (KERTÉSZ: i. h.).

A holland nyelv szintén őrzi kifejezéseiben a rovaspálca használatának nyomait: *de kerfstok opdeon* 'lerója a tartozását' (KRUYSKAMP i. m. 1: 1147—8), *op een nieuwe kerfstok kopen* 'régii tartozását kiegyenlítve újat csinál' (KRUYSKAMP i. m. 1: 1148), *hij heeft veel op zijn kerfstok* 'sok van a rovasán' (KRUYSKAMP: i. h.), *ik wil dat niet op mijn kerfstok hebben* 'nem hagyom, hogy felróják nekem (nem vállalom érte a felelősséget)' (KRUYSKAMP: i. h.), *de kerfstok loopt to hoog* 'a számla túl magas' (szó szerint 'a rovasbot túl magasra szalad') (MENNINGER i. m. 227). Egy tréfás olasz versike szerint:

„Como è bello vivere in questo regno:
si magna, si beve e segna
tutto su un pezzo di legna!”

„Mily csodás e tájon élni;
az ember eszik-iszik, és felró
mindent egy darab fára!”

(BROWN i. m. 227)

A magyarság és a környező népek közötti élénk kereskedelmi kapcsolatokat mi sem bizonyítja ékesszólóbban, mint hogy *rovás* szavunk a szomszéd nyelvekben is meghonosodott (SCHUBERT, GABRIELLA, *Ungarische Einflüsse in der Terminologie des öffentlichen Lebens der Nachbarsprachen*. Berlin, 1982. 557—69): ukr. *ровау, ревау* 'rovás', de ezenkívül kialakult egyedi jelentése is: 'korbácsütés állat bőrén' (SCHUBERT i. m. 562), cseh *rabuše* (bár itt használatos a szláv szó is: *máš u mne vroubek* 'rovásod van nálam') (KERTÉSZ, Szok. 164), *píješ na muj vrub* 'az én rovásomra iszol' (KERTÉSZ: i. h.), szlk. *rováš* (SCHUBERT: i. h.), *daj na rováš* 'adj rovásra [hitelbe]' (KERTÉSZ: i. h.; PEČIAR, S.: *Slovník slovenského jazyka 1—6*. Bratislava, 1959—68. 3: 765), magyarországi ném. *Rabisch, Rawisch, Rosch, Rasch* (emellett a ném. *Kerbholz* 'rovás' szó is létezik: *an ein Kerbholz trinken* 'rovásra iszik' (KERTÉSZ, Szok. 163), *er hat viel auf dem Kerbholz* 'sok van a rovásán', *Er ist verhaftet worden, aber ich hab keine Ahnung, was er auf dem Kerbholz hat* 'Letartóztatták, de fogalmam sincs, mi van a rovásán', *aufs Kerbholz leben* 'rovásra él, adósságot adósságra halmoz' (KERTÉSZ MANÓ, *Nemzetközi szólások*: Nyr. 42: 58—9). A szerbhorvátban *rovaš, ravaš, raboš, rabuš, r(e)vaš* (BUDENZ JÓZSEF, *Vegyes apróságok*: NyK. 2: 461—476; HADROVICS, LÁSZLÓ, *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*. Bp., 1985; KOVÁCS i. m. 2: 831, 953; SCHUBERT i. m. 559), kicsinyítő képzős alakja *rovašica* (SCHUBERT i. m. 559), a szln. *rováš, rováša* (SCHUBERT i. m. 560), rom. *răvaș, răbuș, răboj, ráboș, rábaș* 'rovás' (SCHUBERT i. m. 564—6; TAMÁS, LAJOS, *Etymologisch—historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*. Unter Berücksichtigung der Mundartwörter. London, The Hague, Paris, 1967. 661; MEYER-LÜBKE, W., *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg, 1935). Belső keletkezésű szóként e főnevekből némely nyelvek igét is képeztek: szbhv. *роваушуми, рабоушуми* (SCHUBERT i. m. 558), szlovén *rovašiti*. Más nyelvek közvetítésével a szó a távolabbi népekhez is elvándorolt: románból átvett kölcsönszóként ismeri a bolgár *рабоуш, рабуш, робуш, рѣбоуш* alakban (БЕРНШТЕЙН i. m. 652; ГЕОРГИЕВ, В., *Български етимологичен речник 1—3*. София, 1971—86; SCHUBERT i. m. 561), továbbá az albán is *rabush, labush*-ként (MANN, STUART E., *A Historical Albanian—English Dictionary*. London, Beccles, 1948. 421; SCHUBERT i. m. 562). A román nyelvben belső fejlődéssel 'levél, írás(mű)' jelentéssel bővült (BAKOS i. m. 616), ez 'rövidke szerelmes levél'-ként (fába vésett is lehet) az újgör. *ραβασάκι* szóban található meg (ΑΔΡΙΩΤΗ i. m. 212; МОНАУ ANDRÁS, *Ujgörög—magyar kéziszótár*. Bp., 1988. 551; ХОРИКОВ, И. П.—МАЛЕВ, М. Г., *Новогреческо—русский словарь*. Москва, 1980. 669). A szbhv. *rovaš* további jelentése 'pénztári napló' (KOVÁCS i. m. 2: 953).

Hasonlóan a mongol *jiru-* 'vés, ró' szóból képzett *juru-* is annyit tesz: 'rovásbot' (RÓNA-TAS, ANDRÁS, *Some Notes on the Terminology of Mongolian Writing*: AOr. 18: 127—8).

A brit kincstárban a XII. századtól egészen 1826-ig vezették az adókra vonatkozó rovásos följegyzéseket. Dickens így számol be sanyarú sorsukról: „A botokat a Westminsterben tárolták, és persze minden intelligens embernek eszébe jutna, hogy mi sem egyszerűbb, mint engedélyezni a közelben lakó szegényeknek, hogy elvigyék tüzelőnek. Csakhogy mivel a botoknak soha nem volt semmi hasznuk, a hivatali gyakorlat megkövetelte, hogy továbbra sem legyen, ezért úgy rendelkeztek, hogy a botokat titokban és bizalmasan el kell égetni. Ez végül is a Lordok Házának egyik kályhájában történt meg.

A kályhát azonban túlságosan megrakták ezekkel a nevetséges botokkal, és emiatt ki-gyulladt a fal faburkolata; a faburkolattól meggyulladt az Alsóház; a két ház porig égett; építészeket kellett hívni, hogy újakat építsenek, és most már a második milliót vitte el ez az ügy” (ZASLAVSKY, CLAUDIA, Afrika számol. Bp., 1984. 110—1).

J. Möser 1776-ban imígyen méltatja a rovást: „Daß unsere Vorfahren kluge Köpfe gewesen, beweiset allein der Kerbstock. Keine Empfindung ist simpler und größer wie diese” („Hogy eleink okos fejűek voltak, már csak a rováspálca is mutatja. Semmilyen találmány nem egyszerűbb és nagyszabásúbb, mint ez.”).

9. A rovás Afrikában. — A rovásnak az afrikai kultúrákban is nagy szerep jut. Zimbabweban a leendő apa egy tűzön kiszáritott boton végez minden hónap elején egy-egy rovást, innen a terhesség hónapjának elnevezése: ’a bot hónapja’. A rovátkolt botokat a dél-afrikai zuluk is használják följegyzésre, a kenyai kambák pedig botra faragott rovásokkal rögzítik a menyasszonyváltás-szerződést. A szondzsék egy négy láb (122 cm) hosszú boton vezetik utazásaikat.

Zimbabwe déli részén rovátkolt botokon jegyzik a napok, hetek, hónapok múlását. Egy ember minden reggel egy rovást vés a botra: hónaponként új botot kezdenek. Külön jeleket használnak az adósság visszafizetésére, az aratás vagy cséplés idejére, az esős évszak közeledtére.

A tanzániai csaga feleség a főzőkanala nyelén rovással tartja számon, ha a férje megüti: amikor a nyél betelik, elérkezett a válás ideje. A csaga ifjak íjukra faragják a lelőtt madarak számát (ZASLAVSKY i. m. 107—9).

10. Rövid áttekintésünket még tetszés szerint szaporíthatnánk további példákkal akár oldalakon keresztül, ez azonban szükségtelen, hiszen e dióhéjba foglalt vázlatból is látszik, hogy bár Földünk népei mondanivalójukat a legváltozatosabb nyelvi köntösbe öltöztetik, az egymástól látszólag fényévekre levő kultúrákat is összeköti az emberi gondolkodás és a nyelvteremtés szabályszerűségeinek egyetemessége.

BALÁZSI JÓZSEF ATTILA